

Poplavna obnova spomeniško zaščenega naselja Železniki

Damjana Pediček Terseglav
Anita Klančar Kavčič
Igor Peršolja

Zgodovina Železnikov je dolga, pestra in bogata. Naselje se je formiralo v 14. stoletju z naselitvijo fužinarjev iz Furlanije in v 17. stoletju z železarstvom doseglo svoj vzpon in zlato dobo. V tem času se je razvila urbanistična zasnova z gradbeno linijo naselja, kot jo poznamo danes, sestavljena iz naselij Racovnik, Trnje in Na plavžu. Valvasor v svojih opisih omenja veliko število lepih in zidanih hiš, kar je bilo v času, ko je bila večina podeželskih objektov še lesenih, znamenje bogastva in odličnosti. Razvila se je nadstropna hiša, bivališče fužinarjev, ki je imela v pritličju delavnice in skladišča, v nadstropju pa bivalne prostore s kuhinjo. V nasprotju s fužinarji

so kovači stanovali v majhnih hišah, katerih lastniki so bili njihovi delodajalci. Ob koncu 18. stoletja, predvsem po dveh katastrofalnih požarih, ko je pogorela večina Železnikov, je pričela gospodarska moč kraja počasi usihati. Zgraditi so morali nove stanovanjske hiše, kovačnice, fužine, oba kamnita mostova. Naselje je po svoji zasnovi ostalo linearno, razvito ob osrednji komunikaciji, le v požaru uničene hiše so obnovili na prvotnih mestih in pročelja preoblikovali v arhitekturnem slogu, značilnem za 19. stoletje. Konec 19. in v začetku 20. stoletja, ko sta ugasnila oba plavža in zadnji vigenjč, je železarstvo, ki je dajalo kruh prebivalcem Železnikov in

okolici, ugasnilo. Do druge svetovne vojne je kraj živel predvsem od obrti (klekljarstvo, sodarstvo) in lesne trgovine. Po drugi svetovni vojni, ki je uničila in poškodovala veliko kakovostnih starih objektov in ambientov, je naselje doživelo večje spremembe, opazne še danes. Gradnja novih, oblikovno netipičnih objektov, rušitve nekaterih predelov in predvsem neustrezni posegi v videz in v strukturo za kraj arhitekturno pomembnih starejših stavb so naselje precej osiromašili. V želji po ohranitvi vsaj obstoječega ga je spomeniškovarstvena stroka leta 1990 zavarovala kot urbanistični kulturni spomenik in v njem večje število umetnostnih, arhitekturnih, etnoloških in zgodovinskih spomenikov. Kljub pravni zaščiti je spomeniškovarstvena služba vsa ta leta s težavo uveljavljala načela varstva, za kar je bilo kar nekaj vzrokov: odseljevanje mladih družin iz starega jedra in s tem zviševanje starostne strukture prebivalstva, kar je imelo za posledico več nenaseljenih in nezadostno vzdrževanih objektov, spreminjanje socialne strukture prebivalstva in narodnostne pripadnosti, premajhne in nestimulativne finančne vzpodbude za obnovo, tako občine kot države. Poleg tega pa tudi neupoštevanje načel varstva s strani strokovne službe in neučinkovit nadzor pristojnih služb ter nezadostna ozaveščenost lastnikov o kulturni in zgodovinski vrednosti dediščine, kar je bil pravzaprav splošni družbeni pojav v polpreteklem času.

Analiza stanja, izvedena po naravni nesreči leta 2007, je pokazala, da je zaradi neustreznih posegov vanje, propadlosti ali popolnega uničenja kar 12 od 45 zaščitenih kulturnih spomenikov izgubilo spomeniške kvalitete. Zaradi tako velikih sprememb in zaradi priprave državnega prostorskega načrta za preložitve ceste skozi Železnike ter ureditve vodne infrastrukture za zagotavljanje poplavalne varnosti je Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Ljubljana, pripravil novo valorizacijo prostora in posameznih objektov ter izdelal strokovne podlage za razglasitev, ki so bile osnova za spremembo obstoječega odloka, ki jo je občinski svet sprejel septembra leta 2011.

Poplave in priprava na obnovo

18. septembra 2007 je področje Železnikov prizadelo katastrofalno neurje s poplavami, ki je največje razdejanje in škodo na zaščitenih objektih povzročilo prav v starem mestnem jedru in v območju ob Selški Sori do Zalega Loga. Voda je večinoma napolnila kletne prostore stanovanjskih hiš in dele pritličij, ponekod je segala do nadstropnih etaž. Poškodovani so bili predvsem notranji in fasadni ometi, stavbno pohištvo, vhodni portali in vrata, talne obloge in hišni inventar. Močno poškodovana sta bila oba stara mostova, kapelice, obe cerkvi z opremo, pokopališče in pravkar obnovljena stavba fužinarskega muzeja.

Konservatorji smo najprej izdelali popisne liste z osnovno identifikacijo, fotografsko dokumentacijo, varstvenim statusom in opisom poškodb na posameznem objektu, ki so bili osnova za obnovitvene elaborate. Za celotno prizadeto območje je bilo do maja 2008 izdelanih 80 elaboratov, razdeljenih v tri sklope:

Poplavljen veža na Trnju 27.

Foto: Damjana Pediček Terseglav, 2007

- v prvega je bilo vključenih 35 objektov s statusom kulturnega spomenika iz odloka o razglasitvi iz leta 1990 (profani in sakralni objekti),
- v drugega je bilo vključenih 32 pomembnejših objektov znotraj urbanističnega spomenika starega jedra,
- v tretjega je bilo vključenih 13 objektov kulturne dediščine izven naselja Železniki (Jesenovec, Zali Log, Suša in Češnjica).

Za vsak objekt je bilo pregledano in popisano gradbenotehnično stanje konstrukcijskih elementov ter fasade in stavbnega pohištva in predvideni izvedbeni posegi za celovito spomeniškovarstveno obnovo. Obnovitveni elaborati, ki so vsebovali konservatorsko-restavratorske popise ter predračune gradbeno-obrtniških del, so bili osnova za državni *program odprave posledic neposredne škode na stvareh zaradi neurja s poplavo z dne 18. september 2007* in za razpis za obnovitvena dela, ki ga je razpisalo Ministrstvo za okolje in prostor Republike Slovenije. Slednje je bilo tudi nosilec iz-

vajanja obnove iz sredstev državnega proračuna in je koordiniralo vse aktivnosti z Ministrstvom za kulturo, katerega pristojna javna služba za področje varstva kulturne dediščine, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, je pripravljala vsa strokovna gradiva in izvajal konservatorsko-restavratorski nadzor. Pri obnovi objektov je bila s spomeniškovarstvenega vidika predvidena predvsem celovita obnova zunanosti objekta, ki pa ni zajemala ukrepov za zagotovitev trdnosti in stabilnosti objekta, razen v primeru rekonstrukcije v celoti porušene in odplavljene kapelice ali kamnite ograje. Obnovitvena dela so tako predvidevala popravilo ali odstranitev dotrajenih in izdelavo novih fasadnih ometov, popravilo ali izdelavo novih oken in vrat, barvanje fasade v skladu s konservatorskimi smernicami, popravilo ali ponovno pozidavo kamnitih ograj z izvornim materialom, tlakovanje pohodnih in povoznih površin poškodovanih mostov in restavratorske posege na fasadah stanovanjskih stavb ter poslikavah in opremljenosti sakralnih objektov.

Poškodovan most Na klovžah.
Foto: Damjana Pediček Terseglav, 2007

Poplavljen kuhinja na Racovniku 9.
Foto: Damjana Pediček Terseglav, 2007

Obnova

Obnova je potekala v letih od 2009 do 2011 in bo v celoti zaključena v letu 2012. Na javnem razpisu za izvedbo obnove sta bili izbrani gradbeni podjetji Givo, d. o. o., iz Ljubljane in Cestno podjetje Kranj, d. d., s partnerjem A-GIT 2000, d. o. o. Konservatorski pristop je temeljil na zahtevani uporabi ustreznih izvornih materialov, na pravilnem načinu izvedbe in na upoštevanju predhodnih raziskav stavbnih detajlov in poslikav. Obenem pa je morala biti upoštevana tudi vsa aktualna gradbenotehnična regulativa, ki predpostavlja vgradnjo atestiranih materialov in izvedbenih tehnologij, da so izpolnjene pogodbene zahteve za jamčenje kakovosti izvedenih del. Na kulturnih spomenikih so bili izdelani *ometi* z apnenim vezivom, na ostalih pa tudi toplotnoizolativni, pri čemer je moral biti zaključni sloj izveden v gladki strukturi. Za objekte, neustrezno obnovljene v preteklosti, se je pokazala priložnost za popravo napak. Pri *stavbnem pohištvu* smo v glavnem obnovo načrtovali, vendar so ga lastniki večinoma že zamenjali z novim takoj po poplavih, tako da je bilo obnovljeno le v nekaj primerih. Za *barvanje fasad* smo uporabljali paroprepustne silikatne barve in tudi barve na apneni osnovi. Med poškodovanimi objekti je bilo

nekaj tudi takšnih, ki jim je povodenj gradbenotehnično stanje iz preteklosti še poslabšala in niso izpolnjevali predpisanih statičnih normativov, potrebnih za uspešno konservatorsko-restavratorsko obnovo fasad. Ker program državne pomoči statične sanacije ni predvideval, lastniki pa tovrstnih ukrepov niso uspeli izvesti, nekaj fasad objektov ni obnovljenih. Veliko lastnikov je pri obnovah zavzeto sodelovalo, sami so pristopili tudi k sanaciji poškodovanih ali manjkajočih podstrešnih vencev in celotnih streh ter strešnih kritin. Od predvidenih 80 objektov je bila konservatorsko-restavratorska obnova izvedena na 66, od tega so jih 10 lastniki obnovili sami, na 14 pa obnova ni bila realizirana.

Med obsežnejšimi in zahtevnejšimi obnovami, ki so zahtevale izdelavo konservatorsko-restavratorskih programov, sondažne raziskave in izrise fasad, lahko izpostavimo obnove na Pobčevi in Poldetovi hiši ter njunih gospodarskih poslopih na Racovniku, na Dermotovi, Kovačevi, Barglnovi, Boncljevi in Pečnikovi hiši Na plavžu, na Plnadi na Trnju, na domačiji Češnjica 15, Jesenovec 5 in Zali Log 17 in 18.

Pobčeva hiša na Racovniku 50 je mogočna fužinarska nadstropna hiša, nastala v poznem 18. stoletju. Skoraj v celoti je podkletena, glavni vhod krasijo macesnova vrata, izdelana leta 1898. V no-

Obnovljena Pobčeva hiša z gospodarskim poslopijem.
Foto: Damjana Pediček Terseglav, 2011

Odkrit in restavriran napis nad vrati. Foto: Damjana Pediček Terseglav, 2010

tranjosti je ohranjen bogat hišni inventar. Stavba je dobro vzdrževana, le fasadni ometi do poplave še niso bili obnovljeni. V nadstropju smo ohranili originalne omete, v pritličju pa je bilo treba poškodovane omete odstraniti. Izdelani so bili novi ometi iz standardiziranih materialov na apneni osnovi, pri čemer je bil podstavek fasade izveden s sanacijskimi sušilnimi ometi. Izvedena je bila tanka preplastitev vseh ometov za poenotenje fasade in zaključno barvanje s fasadno barvo na apneni osnovi. Okoli oken so bile po vzoru obstoječih izdelane pogreznjene obrobe v ometu. Nekaj okenskih okvirjev in leseni gank na dvoriščni strani je bil mizarško popravljenih in prebarvanih, obnovljen je bil dimnik. Nad vhodnimi vrati smo ob sondiranju odkrili napis in ga restavrirali.

Na Racovniku št. 9, v Poldetovi ali Jegličevi fužinarski hiši z ohranjenimi stavbnimi elementi iz zgodnjega 17. in 18. stoletja, so bili obnovljeni notranjost in fasadni ometi ter opečne prezračevalne line na gospodarskem poslopu – magacinu. Šele dve leti po povodnji se je pokazalo, da so bili zaradi vdora vode in posledične popolne zasičenosti z vlago notranji ometi in stare lesene podnice v pritličju hiše tako poškodovani, da je bilo treba delno odstra-

niti omete in izdelati nove, odstraniti s hišno gobo prizadete lesene obloge in na ustrezno pripravljeno podlago estriha položiti nove hrastove podnice. Poldetova hiša s kaščo in z magacinom je po obnovi ponovno ena najlepših in najkvalitetnejših stavb v naselju.

Lastniki stare *Dermotove hiše*, nekdanje usnjarne, *Na plavžu 11* so se po povodnji, ki je hišo močno prizadela, odločili za celovito rekonstrukcijo, ki je vključevala zamenjavo celotnega ostrešja in gradnjo novega prizidka na južni strani. S pomočjo programa odprave posledic poplav, sredstev Ministrstva za kulturo in lastnim vložkom je bila obsežna obnova zaključena v letu 2010. V okviru poplavne sanacije so se izvedli novi toplotnoizolativni ometi na starem delu hiše, pri čemer smo na podlagi starih fotografij uspeli rekonstruirati nekdanjo obliko okenskih okvirjev v ometu.

Ob sondažnih restavratorskih raziskavah barvnih plasti in ometov na fasadi *Kovačeve hiše Na plavžu 12*, ki glede na ohranjene obokane prostore in tlorisno zasnovo izvira s konca 17. stoletja, je bilo ugotovljeno, da je bila prvotna fasada bogato okrašena s šivanimi robovi, dekorativnimi elementi in figuralnimi motivi. Pod sedmimi plastmi beležev

smo našli dve vrsti poslikav. Prva poslikava, naslikana zgolj v črni barvi (oglje), z dekorativnim okrasjem nakazuje arhitekturno členitev fasade. Ob odkrivanju so se pokazali igrivo dekorirani šivani robovi, naslikan venčni zidec, romboidna polja med okni, pod napuščem pa naslikan pas s cofki, ki fasado uokvirja v zaključeno celoto. Tovrstne ali podobne poslikave v lokalnem okolju ni najti, po čemer

bi lahko sklepali, da je hkrati s prišleki – priseljenci iz sosednjih dežel v naše kraje prišel tudi nov model – vzorec poslikane fasade. Letnica nastanka te poslikave je 1767, kar kaže novo odkriti napis nad vhodnimi vrati. Figuralna poslikava križanja na severni fasadi in njej podobna, a uničena figuralna poslikava na zahodni fasadi objekta sta nastali kasneje. Lahko bi ju vzporejali z letnico 1819, ki je

Jegličeva hiša
pred poplavami.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2007

Kompleks po obnovi.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2011

zapisana na kamnitem portalu vhodnih vrat. Po prvih raziskavah je bilo ugotovljeno, da je originalni apneni omet s poslikavami precej dobro ohranjen, zato smo se odločili za njegovo ohranitev in prezentacijo. Posledica te odločitve je bilo dolgotrajno odstranjevanje kasneje nanesenih beležev in neprimernih ometov po celotni površini fasade. Spodnji pas ometa je bil do višine cca en meter od tal zaradi

prekomerne vlage in posledično slabega stanja že pred konservatorsko-restavratorskimi posegi odstranjen. Zaradi menjave okenskih okvirjev je bil uničen tudi omet okoli okenskih odprtín, zaradi električne napeljave in drugih tujkov pa posamezni pasovi in deli originalnega ometa. Med deli je bil pod strešnim napuščem odkrit pas poslikav s cofki, kar kaže na to, da je bil strešni napušč v preteklosti

Dermotova hiša pred poplavami.
Foto: Damjana Pediček Terseglav, 2009

Dermotova hiša po obnovi.
Foto: Damjana Pediček Terseglav, 2011

predelan. Zaradi celovite prezentacije fasade je bil spodnji del tega napušča odstranjen, novi pa je bil pomaknjen za cca 20 centimetrov višje, tako da je celoten pas z naslikanimi cofki viden. Lesena polkna, ki jih je lastnica namestila na okna pred štiridesetimi leti, so se po odkritju poslikav pokazala kot neustrezna in moteča. V dogovoru z lastnico so bila odstranjena, špaleta na novo pozidane, nova polkna pa bodo železokovana.

Po odstranitvi kasnejših ometov in beležev so se pokazale poškodbe in razpoke v ometu. Večje poškodbe na spodnjem delu fasade, okoli oken in novi napušč so bili obdelani z industrijskimi standardiziranimi apnenimi in sanirnimi ometi, manjše poškodbe ter poškodbe na poslikavah pa so bile zakrpane z apnenim ometom na osnovi gašenega apna. Po kitanju razpok je bilo izvedeno utrjevanje obstoječih poslikav. Prvotne poslikave so bile izve-

Kovačeva hiša
pred obnovo.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2006

Kovačeva hiša
po obnovi.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2011

dene v secco in apneni tehniki, kar pomeni, da je njihova obstojnost in vezivnost slabša, kot če bi bile izvedene v fresco tehniki, to je v tehniki slikanja na svež omet. Barvna plast je zato na občutljivejših mestih že odpadla, ponekod pa se je razpršila in na dotik brisala. Na novo utrjena in očiščena je bila z oblogami amonijevega karbonata, z nanodelci kalcijevega hidroksida, ponekod (na nefiguralnih delih) pa tudi z dvo odstotno raztopino primala v apneni vodi. Po utrjevanju je bila poslikava pripravljena za retušo in rekonstrukcijo manjkajočih delov. Rekonstruiran in retuširan je bil celoten del starejše "črne" dekorativne poslikave, mlajša figuralna poslikava pa je bila retuširana le na severni strani, kjer je bilo za to dovolj podatkov. Figuralna poslikava na zahodni fasadi je bila uničena do te mere, da je bila vsebinsko neprepoznavna. Restavratorska etika nam v takih primerih originalne podobe ne dovoljuje samovoljno spreminjati ali k njej dodajati, saj to ne bi bil več odraz časa in sloga, v katerem je slika nastala. Rekonstruiran pa je bil okvir, ki ga je bilo mogoče prenesti z zahodne fasade. Retuša je bila izvedena s pigmenti in dvo do štiri odstotnim primalom v apneni vodi. Neposlikani deli fasade so bili prebeljeni s tonirano belo silikatno barvo, zidni podstavek pa je bil toniran v temno sivi barvi. Kljub zunanji ureditvi lastniki sosednjega in obravnavanega objekta do sedaj niso uredili problema destruktivnega delovanja vlage na obnovljeno hišo. S poškodovane strehe na sosednjem južnem objektu stalno prihaja do zatekanja meteorne vode na obnovljeno steno. V kleti pod zahodno fasado pa so tla razmočena, blatna, pri čemer je prostor zaprt, brez oken ali kakršnega koli zračenja. Kapilarna vlaga se dviga po stenah navzgor ter uničuje omete in poslikave, ki so bile na novo narejene na zunanji steni nad kletjo. Lastnike smo večkrat opozorili na nujnost izvedbe sanirnih postopkov, popravilo strehe sosednjega objekta in ustrezno prezračevanje kleti, vendar se, ker ta popravila še niso bila izvedena, uničujoče posledice delovanja vlage v zidu že kažejo in se bodo še kazale na poslikani fasadi in na novo izdelanem

ometu. Fasada objekta Na plavžu 12 je ena izmed redkih kakovostno dekoriranih fasad, ki je bila ohranjena do te mere, da je bilo možno izvesti celovito prezentacijo. V večini je šlo za restavriranje, v manjšem delu pa za rekonstrukcijo.

Tudi na *Barghovi hiši Na plavžu 39*, nekdanj v lasti pomembne fužinarske družine Warl, so raziskave pokazale več plasti poslikav in stavbnih predelav. Na fasadi je bilo odkritih devet plasti beležev in več plasti ometov. Prva sondiranja so pokazala fasado iz 19. stoletja s profiliranim sivo-črnim okrasjem: s šivanimi vogalniki, z okenskim okvirjem, s štirikrakimi polji in z venčnim zidcem. Dekorativni elementi so bili izdelani iz sivo-črno obarvanega ometa, katerega sestava je bila apno, črni pigment, pesek in žlindra. Zaradi velike količine žlindre v ometu, ki je delno nadomeščala pesek, delno pa črni pigment, ima ta omet slabo vezivnost, je prhek in drobljiv. V tej tehnološki in stilni maniri je bilo v 19. stoletju preoblečenih kar nekaj hiš v Železnikih. Verjetno je bila tovrstna poenotena prenova objektov posledica uničujočega požara v letu 1822. Podobno okrasje je bilo zaslediti na objektu Na plavžu 69, ob restavratorskih sondiranjih pa bi se verjetno našlo še kje. Med sondiranjih je bil najden še starejši poslikan omet, ki bi lahko pripadal letnici 1638, ko je bila hiša zgrajena (letnica je ohranjena na stari vratni prekladi). Bil je v precej slabem stanju, ponekod se je skrival tudi do 15 centimetrov globoko pod mlajšimi ometi in beleži. Na tej plasti smo zasledili zanimive šivane robove, katerih vmesni element deluje kot stiliziran kovani žeblič. Ker je bila ta plast prvotna in precej edinstvena v tem prostoru, smo se kljub slabi ohranjenosti na podlagi arhitekturnega izrisa, ki je vključeval tudi rekonstrukcijo celotne fasade, odločili za njeno prezentacijo. Poslikave na nadstropnem pomolu, naslikani delilni pasovi, okrasje okoli oken ter naslikani portal nad vrati verjetno pripadajo drugemu, vmesnemu časovnemu obdobju. Vseeno smo jih zaradi jasne stavbne členitve fasade, ki se nemoteče ujema s prvotno poslikavo, in navezave na okenske odprtine, ki prav tako niso prvotne, ohranili in prezentirali.

Dela so se pričela s sondažnimi raziskavami, ki so pokazale več plasti poslikav. Po odločitvi za prezentacijo prvotne – spodnje in vmesne poslikave je sledilo odstranjevanje mlajših beležev in ometov po vsej površini fasade. Po odkritju vseh ohranjenih fragmentov so sledile izmere in arhitekturni izris, ki je vključeval tudi rekonstrukcijo manjkajočih delov fasade. Rekonstrukcija je bila kasneje osnova za pre-

nos na fasado. Po odstranjevanju ometov in beležev so bili vsi originalni fragmenti obšivani z apneno malto. Groba zidarska dela – to je izdelava novega industrijsko standardiziranega apnena gmeta na mestih večjih poškodb – je izvedlo podjetje Givo. Na mestih, kjer smo na novo naslikali vogalnike in drugo fasadno okrasje, pa je bil za potrebe fresco poslikave nanešen svež apneni omet na osnovi gašenega

Bargl nova hiša
pred obnovo.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2010

Bargl nova hiša
po obnovi.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2011

apna. Na svež omet je bila naslikana prva barvna plast, ki smo jo kasneje na suhi omet izenačevali s tonom ohranjenih elementov. Ohranjeni fragmenti so bili očiščeni, utrjeni, po potrebi injektirani, pokriti in na koncu retuširani. Po retuši je bila fasada prebeljena s standardizirano tonirano belo apneno barvo, zidni podstavek (cokel) pa s temno sivo sili-
katno barvo.

Na *Boncljevi hiši Na plavžu 57*, ki je prav tako ena pomembnejših fužinarskih hiš, z ohranjeno letnico nastanka 1630 je bilo predmet konservator-sko-restavratorskih posegov, po delni obnovi ometov in stavbnega pohištva, reliefno okrasje na južni in zahodni fasadi – kartuše pod okenskimi okvirji ter angelske glavice na valjastih konzolah nad okenskimi okvirji, ki so bili najbolj poškodovani. Barva,

Boncljeva hiša
pred obnovo.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2010

Boncljeva hiša
po obnovi.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2011

ki je prvotno ščitila šibkejšo štukaturno maso pred vremenskimi dejavniki, je bila skoraj popolnoma sprana in odpadla. Zaradi tega je štukaturna masa na površini izgubila svojo vezivnost; bila je prhnata, oblike zlizane, vidno je bilo odstopanje in odpadnje posameznih štukaturnih elementov, prisotni so bili tudi biološki vzroki propada. Ozadje, relief na podlaga, je zaradi vdora vode v razpoke začelo cveteti in se usipati do armature. Glavice puttov na vzhodni fasadi so bile na vrhnjih izpostavljenih delih močnejše poškodovane zaradi neposrednega kapljanja deževnice.

Delo na reliefnem okrasju se je pričelo z odstranjevanjem beležev. Originalni belež je v veliki večini odpadel, kar ga je ostalo, se je luščil in slabo oprijemal podlage, zato smo se odločili za dokončno odstranitev s skalpeli in dleti. Prav tako smo odbili cementne plombe in nestabilne nivojske fuge. Preperele poškodbe smo očistili do področij, kjer je bila vezivnost mavca zadovoljivo trdna, ob tem smo originalno armaturo iz trstičja ohranili. Sledilo je utrjevanje štukaturnega okrasja z apneno vodo in nanodelci kalcijevega hidroksida, nato kitanje in injektiranje na mestih razpok, stikov in poškodb. Na mestih odlomov je bilo treba domodelirati in zrekonstruirati manjkajoče dele reliefa. Za rekonstrukcijo in kitanje smo uporabili štukaturno maso – zmes alabastrnega mavca, gašenega apna, kalcitne moke in/ali peska (v prilagodljivem razmerju 1 : 1 : 1) ter kleja. Eno od odlomljenih angelskih glav je bilo treba sidrati in prilepiti nazaj na konzolo. Konserviranju je sledilo barvanje reliefov. Tone barvnih opleskov je narekovala predhodno obnovljena fasada in fasadno okrasje, kjer so bile uporabljene silikatne barve. Zaradi nekompatibilnosti silikatnih barv z mavčno podlago smo prvo plast mavčnoštukaturnih predelov pobelili s standardiziranim apnenim beležem. Pred nanosom dveh plasti silikatne barve smo površino pripravili s silikatno emulzijo. Ozadje – ravninski deli kartuš ter valjaste konzole – je opleskano pastelno toplo rumeno in se barvno ujema z dvignjenimi oz. profiliranimi dekorativnimi deli fasade; fruktoni in glavice puttov pa so obarva-

ni z rahlo tonirano belo silikatno barvo.

Nekoč bogato nadstropno *Pečnikovo hišo Na plavžu 69* z lepo arhitekturno členitvijo in ohranjenimi sorazmerji med streho, njenim naklonom, višino hiše in okenskimi odprtini so lastniki v preteklih letih neprimerno predelali. Hišo so v zgornjem nadstropju dvignili, s tem spremenili naklon strehe, ob zgornji niši dodali dve novi okni. Na vzhodni steni je bil zgrajen nov prizidek, ki na stavbi deluje kot tujek. Z izdelavo novih strešnih vencev, preoblikovanjem stavbnega pohištva in restavriranjem fasad se je stavbi – z velikim trudom in sodelovanjem vseh izvajalcev – skušalo povrniti njen prvotni mogočni videz. Na hiši je bilo najdenih več plasti šivanih robov. Najbolje ohranjena je bila druga plast s profiliranimi sivo-črnimi vogalniki in venčnim zidcem. Profilirano okrasje je izdelano v grobi strukturi ometa, z značilno sivo barvo. V sam omet je bila vmešana žlindra, ki je imela funkcijo polnila in barvila. Prav zaradi velike količine žlindre ima ta omet slabo vezivnost, je prhek in drobljiv, na več mestih je že odpadel in se odkrušil. Tehnologija in izgled profiliranega okrasja se ujema z zgornjo plastjo poslikane fasade objekta Na plavžu 39 ter najdenimi fragmenti vogalnikov hiše Na plavžu 38. Na zahodni strani fasade je bila odkrita letnica 1734, ki verjetno pripada starejši izvedbi poslikane fasade. Na zgornjem delu južne fasade se nahaja niša, ki je bila v preteklosti verjetno prostor za figuro ali podobo svetnika, zavetnika.

Pod beleži v niši ni bilo najti poslikav. Po sondiranju in odločitvi za prezentiranje druge plasti poslikane fasade je sledilo odkrivanje te plasti po celotni fasadi. Pokazalo se je, da je profilirano okrasje prhko, v spodnjem delu fasade pa že precej uničeno. Na podlagi ohranjenih delov sta se naredila izris in rekonstrukcija celotne fasade s šivanimi vogalniki in venčnim zidcem. Del okrasja, ki je bil drobljiv in v slabem stanju, se je odstranil, prav tako so se odstranili predeli slabega ometa. Na vseh teh mestih se je izdelal nov apneni omet. Od celotnega starega ometa je ostal ohranjen in prezentiran le del ometa s profiliranimi šivanimi vogalniki na jugovzhodnem

ter jugozahodnem vogalu hiše ter omet okoli letnice 1734 na zahodni fasadi. Ohranjene vogalnike je bilo zaradi drobljivosti in slabe obstojnosti treba utrditi, manjkajoče dele dopolniti, poškodbe pokitati. Novi vogalniki niso bili izvedeni v profilu, temveč so bili le naslikani, tako da se jih da ločiti od originalnih. Prav tako so bili na podlagi izrisa rekonstrukcije fasade na novo naslikani ostali deli: venčni zidec ter

zidni podstavek (cokel). Restavrirana je bila tudi niša s štukaturnim okrasjem na zgornjem delu južne fasade.

Hiša z nekdanjim mlinom – *Plnada* na Trnju 33 je najstarejša hiša v Železnikih, ki stoji na otoku med Soro in vodnim kanalom. Zgradili naj bi jo furlanski kovači leta 1614 neposredno po zgledu Homanove hiše v Škofji loki. Bila je med najbolj poškodovanimi

Pečnikova hiša
pred obnovo.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2007

Pečnikova hiša
po obnovi.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2011

objekti v kraju. Leta 2005 pričeto celovito prenovo objekta, ki so mu lastniki dodali tudi nov stanovanjski prizidek, je poplava sicer nekoliko zaustavila, vendar so obnovo lastniki vztrajno nadaljevali. Obnova se je zaključila z izdelavo novih apnenih ometov in z restavratorskimi posegi.

Ob sondažnih raziskavah barvnih plasti in ometov je bilo ugotovljeno, da je hiša imela na sprednji strani (severna stran) levo in desno dekorativno po-

slikavo vogalnikov z rdečimi črtami in zelenkastimi polji. Na fasadi je bila najdena tudi figuralna poslikava z okvirjem. Barvna plast na predelu okvirja je bila razmeroma dobro ohranjena, izgubila je vezivnost, ponekod je odpadala. Znotraj okvirja je bil odkrit prizor križanja, ki je bil zaradi uničenosti in prekritosti z zasiganimi beleži komaj prepoznaven. V desnem zgornjem kotu je bila večja plomba ter nekaj manjših lokalno po poslikavi. Omet je ponekod

Plnada pred obnovo.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2006

Plnada po obnovi.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2011

odpadel, ponekod je bil prhek in lokalno podmehurjen. Konservatorsko-restavratorski posegi na figuraliki so vključevali odstranjevanje starih beležev in neprimernih kitov, utrjevanje poslikave, odstranjevanje nečistoč, kitanje ter retušo in rekonstrukcijo poslikave na manjkajočih delih. Na ohranjenem šivanem robu se je dokončno odstranilo ostanke starih beležev, sledilo je odstranjevanje nečistoč, kitanje ter nivojsko prilagajanje z novim ometom.

Sledilo je izrisovanje novih vogalnikov. Vsi vogalniki so bili na novo prepleskani z izbranim – zelenim in rdeče-rjavim – opleskom standardizirane apnene barve, ki se je barvno ujemal z originalnim tonom poslikave.

Domačija na Češnjici 15 je ena redkih ohranjenih stavb kmečkega nastanka v nekdanjem samostojnem naselju, danes združenem z Železniki. Raziskave so pokazale dve gradbeni fazi zidane, danes

Hiša Češnjica 15
pred obnovo.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2010

Hiša Češnjica 15
po obnovi.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2012

stanovanjske hiše, na katero se prislanja veliko lese-
no gospodarsko poslopje. Prvotna stavba (verjetno
kašča in kovačija, pripadajoča večjemu objektu pred
njo, ki je bil v osemdesetih letih podrt) je bila manj-
ša in poslikana s šivanimi robovi in delilnimi pasovi.
Kasneje prizidani del ni imel poslikav. Prezentirani
sta bili obe gradbeni fazi. Z originalnimi šivanimi
vogalniki na zahodni in severni fasadi je bila na-
kazana velikost prvotnega objekta, z diletacijo v

ometu pa je bil ta del hiše vidno ločen od kasnejše
dograditve in povečave objekta. Na zahodni fasadi
je bila odstranjena stara električna napeljava, prav
tako stara električna omarica ter doze in stikala. Na
vseh teh mestih je bil poškodovan originalni omet
in tudi del poslikave. Ob napeljavi narejen omet je
bil odstranjen ter izdelan nov apneni omet, ki smo
ga prilagodili nivoju in strukturi prvotne obdelave
fasade. Ohranjena dekorativna poslikava (šivani ro-

Domačija Jesenovec 5
po obnovi.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2011

Obnovljena hiša
Zali Log 18.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2011

bovi, delilni pasovi) je bila restavrirana, manjkajoči deli pa naslikani na novo. Manjkajoči vogalniki in venčni zidec so bili naslikani na svež apneni omet v fresco tehniki, dokončno dodelani in izenačeni s preostalo poslikavo pa so bili v secco tehniki. Na južni in vzhodni fasadi ter na dvoriščnem prizidku so bili v celoti izvedeni novi fasadni standardizirani apneni ometi, preoblikovano in poenoteno je bilo stavbno pohištvo – okna, na katera so se namestili

t. i. dunajski križi, izdelana so bila nova, oblikovno ustrežnejša vhodna vrata ter pozidano je bilo novo vhodno stopnišče. Streha je bila na novo prekrita z značilno skrilasto kritino. Zaradi pomembnosti objekta in njegove lege ter obsežnosti del je pri obnovi finančno sodelovala tudi občina.

Na mogočni in veliki stanovanjski hiši domačije *Jesenovec 5* je povodenj precej poškodovala fasadne omete v pritličju. Zato jih je bilo treba v celoti od-

Hiša Zali Log 17
pred obnovo.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2011

Obnovljena hiša
Zali Log 17.
Foto: Damjana
Pediček Terseglav,
2011

straniti in jih nadomestiti z novimi, ob tem pa izdelati tudi šivane robove iz grobega ometa in obnoviti delilne vence ter okenske obrobe. Z ustrežno izbiro štirih fasadnih barvnih odtenkov je hiša ponovno zasijala v vsej svoji mogočnosti.

Tudi na kmečki hiši *Zali Log 18* so se na novo izvedli pritlični fasadni ometi in lesena zunanja okenska krila.

Hiša *Zali Log 17* je bila že pred naravno nesrečo v precej slabem stanju in nenaseljena. Zaradi njene izjemne arhitekturne vrednosti in ohranjenih stavbnih členov (portal iz tufa, letnica 1811 na stropniku v hiši ter ohranjena tlorisna zasnova) je spomeniška stroka vztrajala pri njeni ohranitvi in obnovi fasad, za kar pa je bilo treba najprej izvesti najnujnejše statične ukrepe. S finančno pomočjo občine se je izvedlo delno podbetoniranje temeljev, vgradnja armiranobetonskih vezi ter prezidava delno porušene zahodne kamnite zunanje stene, nato se je odstranilo slabe fasadne omete in izvedlo nove standardizirane omete na apneni osnovi. Ponovno se je iz starih kamnov pozidalo enoramno stopnišče pred vhodom in izdelala nova dvojna dvokrilna lesena okna.

Zaključek

Kot že večkrat v zgodovini Železnikov, ko so bile naravne katastrofe, požari in potresi tudi priložnost za nov začetek, so bile tudi poplave v letu 2007 za kraj prelomne. Z arhitekturno obnovo stavb in pripravo za izgradnjo obvoznice, ki bo zagotavljala tudi poplavno varnost, je kraj ponovno zaživel. Skoraj triletno delo na poplavni obnovi Železnikov je pomenilo precejšen in povečan obseg konservatorskega dela in pridobitev izkušenj z gradbeno-tehničnega, konservatorsko-restavratorskega in etnološkega področja. Poleg najpomembnejšega in najvidnejšega rezultata, ki ga je imel ta projekt fizične obnove arhitekturne dediščine, je prav gotovo zelo pomembna tudi prebujena zavest o dediščini, njenem pomenu in nalogah varstva kulturne dediščine pri lastnikih in širšem krogu javnosti. Prebivalci in lastniki so se seznanjali z načinom in zahtevami konservatorsko-restavratorskega dela, pri marsikom se je porodila želja po nadaljni obnovi svojih objektov. Zaradi pogoste prisotnosti konservatorjev in restavratorjev v kraju smo vzpostavili trdnejše stike z lastniki dediščine, okrepili medsebojno poznavanje, si s tem utrli pot do lažjega in predvsem kakovostnejšega dela v prihodnosti ter si zagotovili svojo prepoznavnost.